

تاریخ وصول: ۱۳۹۱/۰۶/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۰۸/۱۸

تأثیر مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان بر بعد سیاسی هویت اسلامی - ایرانی (دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه شهر تهران)

۶۳

دوفصلنامه مطالعات
قدرت نرم

مهدی سبحانی نژاد^{۱*}

زهرا امیری^۲

۱. دانشیار گروه علوم تربیتی دانشکده علوم انسانی دانشگاه شاهد، تهران، تهران، ایران.

۲. کارشناس ارشد برنامه ریزی درسی دانشکده علوم انسانی دانشگاه شاهد، تهران، تهران، ایران.

چکیده

پژوهش حاضر در راستای بررسی چگونگی تأثیر وجوهی از مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان، (معلم، دانش‌آموز، روش تدریس، ارزشیابی، محتوا و مکان فیزیکی) بر بعد سیاسی هویت اسلامی - ایرانی دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه شهر تهران، در سال ۹۱ انجام شده است. رویکرد پژوهش کیفی، و روش تلفیقی، از تحلیل اسنادی، قوم‌نگاری و تحلیل محتوای کیفی، بوده است. پنج مدرسه و سی دانش‌آموز به صورت هدفمند (با معیار زنجیره‌ای شاخص) انتخاب و از ابزارهای؛ مصاحبه نیمه رهنمودی، مشاهده مشارکتی و فرم فیش‌برداری استفاده شده است. تجزیه و تحلیل کیفی یافته‌ها در سه مرحله؛ کدگذاری باز، گزینشی و محوری صورت گرفته است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که؛ مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان مورد بررسی، بر بعد سیاسی هویت اسلامی - ایرانی دانش‌آموزان در سطوح سه گانه (شناختی، عاطفی و رفتاری) و در دو وجه مثبت و منفی رخ داده است.

واژه‌های کلیدی: برنامه درسی پنهان، بعد سیاسی هویت اسلامی - ایرانی، کیفی، دوره متوسطه، تهران

مقدمه

مدرسه، اجتماعی است که پیامدهای بسیاری را برای زندگی دانش‌آموزان به همراه دارد که در برنامه درسی رسمی، به صراحت به همه آن‌ها اشاره نشده است. این پیامدها در دو وجه مثبت و منفی، تحقق اهداف مدرسه را تحت تأثیر قرار داده و کیفیت و چگونگی تحقق آن‌ها را نیز، تغییر می‌دهند. یکی از مفاهیمی که در راستای اهداف نظام آموزشی قرار دارد، هویت‌یافتگی اسلامی- ایرانی دانش‌آموزان می‌باشد که مانند دیگر اهداف مدرسه، از زمینه‌های پنهان آن تأثیر می‌پذیرد. هویت‌یابی، تلاش فرد در جهت شناخت ارزش وجودی خود می‌باشد که از خصوصیات بارز دوران نوجوانی به‌شمار می‌آید (شعاری نژاد، ۱۳۸۳: ۶۵ و ۱۲۲-۱۲۳) و عوامل گوناگونی بر آن اثر دارد (لطف آبادی، ۱۳۸۰: ۱۳۰-۱۳۳). به دلیل تقارن دوران نوجوانی با دوره متوسطه و نقش مدرسه در هویت‌یابی دانش‌آموزان (صادق زاده و منادی، ۱۳۸۷: ۱۳۴)، این پژوهش، از میان عوامل گوناگون مؤثر بر هویت دانش‌آموزان، بر عامل "مدرسه" متمرکز شده و از میان عوامل مختلف درون مدرسه‌ای نیز "برنامه درسی پنهان" به جهت این که در افکار، عواطف، نگرش‌ها و رفتار دانش‌آموزان تأثیر پایدارتر و ماندگارتری از برنامه درسی رسمی دارد (ملکی، ۱۳۸۹: ۸۵) در سال ۹۱ مورد بررسی این پژوهش قرار گرفته است. سؤال اساسی در پژوهش حاضر، بررسی تأثیرات مثبت و منفی مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان (شامل: معلم، دانش‌آموزان، روش تدریس، ارزشیابی، محتوا و مکان فیزیکی) بر بعد سیاسی هویت اسلامی- ایرانی دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه شهر تهران است.

۱. چارچوب مفهومی و نظری

از آنجا که ارائه پاسخ به هر سؤالی نیازمند تحدید مفاهیم و تبیین مبانی نظری آن است، در این قسمت نخست ملاحظات مفهوم شناسانه و نظری ارائه می‌شود:

۱-۱. برنامه درسی پنهان

اغلب تعاریف برنامه درسی پنهان را می‌توان در دو دسته، دسته‌بندی نمود؛ دسته اول، بر یکی از جنبه‌های برنامه درسی پنهان (شناختی، اجتماعی و فیزیکی) تأکید دارند؛ برای مثال می‌توان به گوردن^۱ (به نقل از: بی نا ۱۳۸۷: ۱۶۳) و بیان فر و همکاران (۱۳۸۹: ۵۸) اشاره کرد. دسته‌ی دوم، با محوریت "قصدشده بودن یا نبودن" برنامه درسی پنهان، تعریف شده‌اند. برخی بر قصدنشده و غیرعمدی بودن (Sari & Doganay, 2009: 926) و برخی دیگر بر قصدشده اما تصریح نشدن در برنامه درسی رسمی (Sari & Doganay, 2009, vol9: 926) باور دارند. شکل زیر، نشان دهنده وجوه افتراق و اشتراک نظر محققان در ارتباط با مفهوم برنامه درسی پنهان می‌باشد.

شکل ۱: شکل نشان‌دهنده وجوه افتراق و وجه اشتراک نظر محققان در ارتباط با مفهوم برنامه درسی پنهان همان‌گونه که شکل ۱ نشان می‌دهد، اختلاف نظر اکثر پژوهشگران حوزه‌ی برنامه درسی در مورد مفهوم برنامه درسی پنهان، در رکن قصدشده بودن یا نبودن آن می‌باشد؛ با این وجود، همگی، بر این امر اذعان دارند که این پیامدها در برنامه درسی رسمی، تصریح نمی‌شوند. پژوهش حاضر، پدیده پنهان بودن پیامدهای حاصل شده از مدرسه را از زاویه نگاه دانش‌آموزان بررسی کرده و لذا، قائل بر محوریت تصریح نشدن این تجارب در برنامه درسی رسمی است و بر وجه افتراق، تمرکزی ندارد. پژوهش، بر این باور است

1. Gordon

که از آن جا که برنامه درسی پنهان، احتمالاً در بسیاری از جنبه‌ها از برنامه درسی آشکار فراگیرتر و مؤثرتر باشد (ایزدی، شارع پور، قربانی، ۱۳۸۸: ۱۱۰)، از این رو می‌تواند در تحقق اهداف تربیتی - که یکی از آن‌ها را می‌توان تجلی هویت اسلامی - ایرانی در دانش‌آموزان دانست - نقش مؤثری داشته باشد.

۲-۱. هویت اسلامی - ایرانی

پژوهش، بر این باور است که رهنمودهای اسلام و آموزه‌های حاصل از فرهنگ تاریخی ایران، چنانچه در فرایند "تطبیق علمی (میرزا محمدی، ۱۳۸۷)" قرار گیرد و معیار این فرایند، اسلام باشد، خروجی و حاصل این فرایند تطبیق، آموزه‌های اسلامی - ایرانی است که اگر توسط فردی مورد پذیرش جامع (پذیرش در سطوح سه‌گانه؛ شناختی، عاطفی و رفتاری) قرار گیرد، برآیندی برای وی حاصل می‌شود که می‌توان آن را هویت اسلامی - ایرانی دانست.

۳-۱. بُعد سیاسی هویت اسلامی - ایرانی

محققان، بُعد سیاسی را، میزان وفاداری اعضای یک سرزمین جغرافیایی نسبت به نهادها، نظام حکومتی، ارزش‌ها و ایدئولوژی سیاسی و مرزهای کشور (اکبری و عزیزی، ۱۳۸۶: ۲۸۸-۲۸۹) تعریف کرده‌اند. بُعد سیاسی هویت اسلامی - ایرانی، دیدگاه آموزه‌های اسلامی - ایرانی در زمینه سیاست بوده و می‌توان آن را، پذیرش جامع مسائل مرتبط با بُعد سیاسی آموزه‌های اسلامی - ایرانی از سوی فرد دانست. به عبارت دیگر، چنانچه فردی آموزه‌های سیاسی اسلامی - ایرانی را درک کند (پذیرش شناختی)، به سمت آن‌ها گرایش پیدا کند (پذیرش عاطفی) و آن‌ها را مبنای عمل قرار دهد (پذیرش رفتاری)، آن‌گاه؛ بُعد سیاسی آموزه‌های اسلامی - ایرانی را به طور جامع پذیرفته و این امر، برآیندی را برای وی به همراه دارد که پژوهش حاضر آن را، هویت یافتگی اسلامی - ایرانی در بُعد سیاسی می‌داند.

۲. روش‌شناسی پژوهش

رویکرد پژوهش حاضر، کیفی و با تلفیقی از روش‌های؛ توصیفی-تحلیلی از نوع اسنادی (در مرحله بررسی متغیر دوم پژوهش)، قوم‌نگاری (در مرحله گردآوری اطلاعات)، تحلیل محتوای کیفی (در مرحله تجزیه و تحلیل یافته‌ها) و با نمونه‌گیری هدفمند (با معیار زنجیره‌ای شاخص)، بر روی پنج مدرسه و سی دانش‌آموز، انجام شده است. اطلاعات مورد نیاز، با استفاده از ابزارهای؛ مصاحبه نیمه‌رهنمودی، مشاهده مشارکتی و فرم فیش‌برداری اسناد و مدارک مرتبط، جمع‌آوری شده است. تجزیه و تحلیل یافته‌ها، بر مبنای تحلیل محتوای کیفی انجام و کدگذاری یافته‌ها، در سه مرحله؛ کدگذاری باز، گزینشی و محوری صورت گرفته است. اعتبار و اعتمادپذیری یافته‌ها، از طریق تکنیک‌های؛ کنترل اعضاء، اجماع سه سویه، بازنگری ناظرین و انجام مصاحبه‌ها توسط پژوهشگر، تأمین شده است.

۳. یافته‌های پژوهش

تأثیرات مثبت و منفی مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان (معلم، دانش‌آموزان، روش تدریس، ارزشیابی، محتوا و مکان فیزیکی) بر بعد سیاسی هویت اسلامی-ایرانی دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه شهر تهران را می‌توان در ۶ بعد به شرح زیر شناسایی و تحلیل نمود:

۳-۱. تأثیرات از ناحیه معلمین

الف. تأثیر مثبت

جدول ۱: کدهای محوری اثر پنهان مثبت شناختی، عاطفی و رفتاری معلم

سطح	کدهای محوری
شناختی	اثر مثبت توانمندی علمی معلم در بحث و گفتگوهای دوستانه و مستدل سیاسی با دانش‌آموز بر هدایت ادراک سیاسی دانش‌آموز
عاطفی	اثر مثبت ایجاد فضای اعتماد از سوی معلم، جهت طرح پرسش سیاسی بر تشویق دانش‌آموز به مسائل سیاسی
	اثر مثبت غیر متعصبانه طرح شدن مسائل سیاسی از سوی معلم بر ترغیب دانش‌آموز به مسائل سیاسی
	اثر مثبت سؤال سیاسی در ذهن دانش‌آموز ایجاد کردن بر تقویت گرایش دانش‌آموز به مسائل سیاسی
رفتاری	اثر مثبت شاخص‌های مطلوب رفتار معلم بیان‌کننده مسائل سیاسی بر تعالی رفتارهای سیاسی دانش‌آموز

جدول ۱، نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه شناختی به یک کد محوری؛ اثر مثبت توانمندی علمی معلم در بحث و گفتگوهای دوستانه و مستدل سیاسی با دانش‌آموز بر هدایت ادراک سیاسی دانش‌آموز منتج گردید. در حیطه عاطفی به سه کد محوری؛ اثر مثبت مشتاقانه، مشوقانه و دوستانه طرح شدن مسائل سیاسی از سوی معلم بر افزایش اشتیاق دانش‌آموز به مسائل سیاسی، اثر مثبت ایجاد فضای اعتماد جهت طرح پرسش سیاسی بر تشویق دانش‌آموز به مسائل سیاسی، اثر مثبت غیرمتعصبانه طرح شدن مسائل سیاسی از سوی معلم بر ترغیب دانش‌آموز به مسائل سیاسی و اثر مثبت سؤال سیاسی در ذهن دانش‌آموز ایجاد کردن بر تقویت گرایش دانش‌آموز به مسائل سیاسی رسید و در سطح رفتاری یک کد محوری؛ اثر مثبت شاخص‌های مطلوب رفتار معلم بیان‌کننده مسائل سیاسی بر تعالی رفتارهای سیاسی دانش‌آموز حاصل شد.

ب. تأثیر منفی

جدول ۲: کدهای محوری اثر پنهان منفی شناختی، عاطفی و رفتاری معلم

سطح	کدهای محوری
شناختی	اثر منفی ناتوانی علمی معلم در بحث و گفتگوی دوستانه‌ی مستدل سیاسی بر تضعیف ادراک سیاسی دانش‌آموز
عاطفی	اثر منفی آمرانه و جانب‌دارانه بیان شدن مسائل سیاسی از سوی معلم بر تضعیف اشتیاق دانش‌آموز به مسائل سیاسی
	اثر منفی انگیزه سیاسی نداشتن معلم بر تردید دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی
	اثر منفی حس منفی معلم به نظام سیاسی کشور بر تزلزل دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی
رفتاری	اثر منفی اظهارات سیاسی بیش از حد معلم بر تضعیف رفتارهای سیاسی دانش‌آموز
	اثر منفی رفتار ناپسند معلم بیان‌کننده مسائل سیاسی بر تضعیف رفتارهای سیاسی دانش‌آموز
	اثر منفی مدیریت نامطلوب رفتارها در بحث‌های سیاسی کلاسی بر تخریب رفتارهای سیاسی دانش‌آموز

جدول ۲، نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه شناختی به یک کد محوری؛ اثر منفی ناتوانی علمی

معلم در بحث و گفتگوی دوستانه‌ی مستدل سیاسی، بر تضعیف ادراک سیاسی دانش‌آموز منتج گردید. در حیطه عاطفی، به سه کد محوری؛ اثر منفی آمرانه و جانب‌دارانه بیان شدن مسائل سیاسی از سوی معلم بر تضعیف اشتیاق دانش‌آموز به مسائل سیاسی، اثر منفی انگیزه سیاسی نداشتن معلم، بر تردید دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی و اثر منفی حس منفی معلم به نظام سیاسی کشور بر تزلزل دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی رسید و در سطح رفتاری سه کد محوری؛ اثر منفی اظهارات سیاسی بیش از حد معلم بر تضعیف رفتارهای سیاسی دانش‌آموز، اثر منفی رفتار ناپسند معلم بیان‌کننده مسائل سیاسی بر تضعیف رفتارهای سیاسی دانش‌آموز و اثر منفی مدیریت نامطلوب رفتارها در بحث‌های سیاسی کلاسی بر تخریب رفتارهای سیاسی دانش‌آموز حاصل شد.

۲-۳. تأثیرات از ناحیه دانش‌آموزان

الف. تأثیر مثبت

جدول ۳: کدهای محوری اثر پنهان مثبت شناختی، عاطفی و رفتاری دانش‌آموز

سطح	کدهای محوری
شناختی	اثر مثبت صحبت‌ها و بحث‌های سیاسی مستدل دوستان بر اعتلاء فهم سیاسی دانش‌آموز
عاطفی	اثر مثبت علاقمندی آگاهانه دوستان به فعالیت‌ها و مسائل سیاسی بر تقویت رغبت دانش‌آموز نسبت به فعالیت‌ها و مسائل سیاسی
	اثر مثبت مشتاقانه و با متانت حرف زدن دوستان در زمینه مسائل سیاسی بر افزایش اشتیاق در دانش‌آموز نسبت به فعالیت‌ها و مسائل سیاسی
رفتاری	اثر مثبت فعالیت‌های سیاسی دوستان بر تکوین رفتارهای سیاسی دانش‌آموز

جدول ۳، نشان می‌دهد که تجميع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه شناختی به یک کد محوری؛ اثر مثبت صحبت‌ها و بحث‌های سیاسی مستدل دوستان بر اعتلاء فهم سیاسی دانش‌آموز منتج گردید. در حیطه عاطفی، به دو کد محوری؛ اثر مثبت علاقمندی آگاهانه دوستان به فعالیت‌ها و مسائل سیاسی بر تقویت رغبت دانش‌آموز نسبت به فعالیت‌ها و مسائل سیاسی و اثر مثبت مشتاقانه و با متانت حرف زدن دوستان در زمینه مسائل سیاسی، بر افزایش اشتیاق در دانش‌آموز نسبت به فعالیت‌ها و مسائل سیاسی رسید و در سطح رفتاری یک کد محوری؛ اثر مثبت فعالیت‌های سیاسی دوستان بر تکوین رفتارهای سیاسی دانش‌آموز حاصل شد.

ب. تأثیر منفی

جدول ۴: کدهای محوری اثر پنهان منفی شناختی، عاطفی و رفتاری دانش آموز

سطح	کدهای محوری
شناختی	اثر منفی بحث‌ها و صحبت‌های سیاسی غیر مستدل و ناآگاهانه دوستان بر انحراف ادراک و فهم سیاسی دانش‌آموز
عاطفی	اثر منفی علاقمند نبودن دوستان به نظام سیاسی، احزاب و مسائل سیاسی کشور بر تردید دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی
	اثر منفی جانب‌دارانه و متعصبانه حرف زدن دوستان در زمینه مسائل سیاسی بر تزلزل گرایش دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی
	اثر منفی بی‌انگیزگی دوستان جهت انجام فعالیت‌های سیاسی بر تضعیف گرایش دانش‌آموز به مسائل سیاسی
رفتاری	اثر منفی عدم مشارکت دوستان در فعالیت‌های سیاسی بر تخریب رفتارهای سیاسی دانش‌آموز
	اثر منفی رفتارهای حاکی از کم‌ظرفیتی دوستان در بحث‌های سیاسی بر تضعیف رفتارهای سیاسی دانش‌آموز

جدول ۴ نشان می‌دهد که تجميع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه شناختی، به یک کد محوری؛ اثر منفی بحث‌ها و صحبت‌های سیاسی غیر مستدل و ناآگاهانه دوستان بر انحراف ادراک و فهم سیاسی دانش‌آموز منتج گردید. در حیطه عاطفی، به سه کد محوری؛ اثر منفی علاقمند نبودن دوستان به نظام سیاسی، احزاب و مسائل سیاسی کشور بر تردید دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی، اثر منفی جانب‌دارانه و متعصبانه حرف زدن دوستان در زمینه مسائل سیاسی بر تزلزل گرایش دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی و اثر منفی بی‌انگیزگی دوستان جهت انجام فعالیت‌های سیاسی بر تضعیف گرایش دانش‌آموز به مسائل سیاسی رسید. در سطح رفتاری نیز دو کد محوری؛ اثر منفی عدم مشارکت دوستان در فعالیت‌های سیاسی بر تخریب رفتارهای سیاسی دانش‌آموز، اثر منفی رفتارهای حاکی از کم‌ظرفیتی دوستان در بحث‌های سیاسی بر تضعیف رفتارهای سیاسی دانش‌آموز حاصل شد.

۳-۳. روش تدریس

الف. تأثیر مثبت

جدول ۵ نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه شناختی، به یک کد محوری؛ اثر مثبت تدریس مفاهیم سیاسی در بازدید از مجلس بر تکمیل اطلاعات سیاسی دانش‌آموز در حیطه سیاست منتج گردید. در حیطه عاطفی، به یک کد محوری؛ اثر مثبت تدریس مفاهیم سیاسی با استفاده از تلفیق روش‌های تدریس در این حیطه بر تقویت علاقه دانش‌آموز به مسائل سیاسی رسید و در سطح رفتاری یک کد محوری؛ اثر مثبت تدریس الگوهای عملی رفتارهای سیاسی با استفاده از نمایش بر تعالی رفتارهای سیاسی دانش‌آموز حاصل شد.

جدول ۵: کدهای محوری اثر پنهان مثبت شناختی، عاطفی و رفتاری روش تدریس

سطح	کدهای محوری
شناختی	اثر مثبت تدریس مفاهیم سیاسی در بازدید از مجلس بر تکمیل اطلاعات سیاسی دانش‌آموز در حیطه سیاست
عاطفی	اثر مثبت تدریس مفاهیم سیاسی با استفاده از تلفیق روش‌های تدریس در این حیطه بر تقویت علاقه دانش‌آموز به مسائل سیاسی
رفتاری	اثر مثبت تدریس الگوهای عملی رفتارهای سیاسی با استفاده از نمایش بر تعالی رفتارهای سیاسی دانش‌آموز

ب. تأثیر منفی

جدول ۶: کدهای محوری اثر پنهان منفی شناختی، عاطفی و رفتاری روش تدریس

سطح	کدهای محوری
شناختی	دانش‌آموزان نظری نداشتند
عاطفی	اثر منفی تدریس مفاهیم سیاسی صرفاً از طریق سخنرانی بر تضعیف گرایش دانش‌آموز به سمت مسائل سیاسی
	اثر منفی ایجاد فضای غیر دوستانه در تدریس مفاهیم سیاسی از طریق مباحثه دانش‌آموزان همراه با نظارت معلم بر تخریب رغبت دانش‌آموز به مفاهیم سیاسی
رفتاری	دانش‌آموزان نظری نداشتند

جدول ۶، نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه عاطفی به دو کد محوری؛ اثر منفی تدریس مفاهیم سیاسی صرفاً از طریق سخنرانی بر تضعیف گرایش دانش‌آموز به سمت مسائل سیاسی و اثر منفی ایجاد فضای غیردوستانه در تدریس مفاهیم سیاسی از طریق مباحثه دانش‌آموزان همراه با نظارت معلم بر تخریب رغبت دانش‌آموز به مفاهیم سیاسی رسید.

۳-۴. تأثیرات از ناحیه ارزشیابی

الف. تأثیر مثبت

جدول ۷: کدهای محوری اثر پنهان مثبت شناختی، عاطفی و رفتاری ارزشیابی

سطح	کدهای محوری
شناختی	دانش‌آموزان نظری نداشتند
عاطفی	دانش‌آموزان نظری نداشتند
رفتاری	اثر مثبت احتساب عادلانه‌ی فعالیت‌های سیاسی دانش‌آموز در ارزشیابی نهایی درس مطالعات بر تثبیت تلاش‌ها و اعتلاء رفتارهای عملی دانش‌آموز در حیطه سیاست
	اثر مثبت مبنا قرار دادن کیفیت فعالیت‌های سیاسی دانش‌آموز به عنوان شاخص ارزشیابی نهایی درس مطالعات بر تعالی فعالیت‌های سیاسی دانش‌آموز

جدول ۷، نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه رفتاری دو کد محوری؛ اثر مثبت احتساب عادلانه‌ی فعالیت‌های سیاسی دانش‌آموز در ارزشیابی نهایی درس مطالعات بر تثبیت تلاش‌ها و اعتلاء رفتارهای عملی دانش‌آموز در حیطه سیاست و اثر مثبت مبنا قرار دادن کیفیت فعالیت‌های سیاسی دانش‌آموز به عنوان شاخص ارزشیابی نهایی درس مطالعات بر تعالی فعالیت‌های سیاسی دانش‌آموز حاصل شد.

ب. تأثیر منفی

جدول ۸: کدهای محوری اثر پنهان منفی شناختی، عاطفی و رفتاری ارزشیابی

سطح	کدهای محوری
شناختی	دانش‌آموزان نظری نداشتند
عاطفی	دانش‌آموزان نظری نداشتند
رفتاری	اثر منفی عدم احتساب فعالیت‌های سیاسی دانش‌آموز در ارزشیابی نهایی درس مطالعات بر تخریب تلاش عملی دانش‌آموز در زمینه مسائل و رفتارهای سیاسی

جدول ۸ نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه رفتاری یک کد محوری؛ اثر منفی عدم احتساب فعالیت‌های سیاسی دانش‌آموز در ارزشیابی نهایی درس مطالعات بر تخریب تلاش عملی دانش‌آموز در زمینه مسائل و رفتارهای سیاسی حاصل شد.

۳-۵. تأثیرات از ناحیه محتوا

الف. تأثیر مثبت

جدول ۹ نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه عاطفی به شش کد محوری؛ اثر مثبت وجود تصاویر زیبای متناسب با سن، علائق و مرتبط با مسائل سیاسی در بخش سیاسی کتاب مطالعات بر اعتلاء گرایش دانش‌آموز به سمت مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات و رفتارهای صحیح سیاسی، اثر مثبت چیدمان منظم و منطقی مطالب در بخش سیاسی کتاب مطالعات، بر ارتقاء اشتیاق دانش‌آموز به سمت مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات، اثر مثبت مختصر و مفید نوشته شدن مطالب در بخش سیاسی کتاب مطالعات بر تثبیت گرایش دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات، اثر مثبت جمله‌بندی عبارات در بخش سیاسی کتاب مطالعات متناسب با ویژگی‌های سنی، ادراکی و علائق دانش‌آموز بر تقویت رغبت دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات، اثر مثبت ارائه مطالب کاربردی سیاسی متناسب با نیازهای روز دانش‌آموز، در بخش سیاسی کتاب مطالعات بر گرایش بیشتر دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات و اثر مثبت ارائه مطالب سیاسی در قالب داستان‌های بلند و کوتاه و زندگی‌نامه و بزرگان دوران قدیم و معاصر، بر تحکیم گرایش دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات رسید.

جدول ۹: کدهای محوری اثر پنهان مثبت شناختی، عاطفی و رفتاری محتوا

سطح	کدهای محوری
شناختی	دانش‌آموزان نظری نداشتند
عاطفی	اثر مثبت وجود تصاویر زیبای متناسب با سن، علایق و مرتبط با مسائل سیاسی در بخش سیاسی کتاب مطالعات بر اعتلاء گرایش دانش‌آموز به سمت مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات و رفتارهای صحیح سیاسی
	اثر مثبت چیدمان منظم و منطقی مطالب در بخش سیاسی کتاب مطالعات، بر ارتقاء اشتیاق دانش‌آموز به سمت مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات
	اثر مثبت مختصر و مفید نوشته شدن مطالب در بخش سیاسی کتاب مطالعات، بر تثبیت گرایش دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات
	اثر مثبت جمله‌بندی عبارات در بخش سیاسی کتاب مطالعات متناسب با ویژگی‌های سنی، ادراکی و علایق دانش‌آموز بر تقویت رغبت دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات
	اثر مثبت ارائه مطالب کاربردی سیاسی متناسب با نیازهای روز دانش‌آموز، در بخش سیاسی کتاب مطالعات بر گرایش بیشتر دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات
رفتاری	اثر مثبت ارائه مطالب سیاسی در قالب داستان‌های بلند و کوتاه و زندگی‌نامه و بزرگان دوران قدیم و معاصر، بر تحکیم گرایش دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات
	دانش‌آموزان نظری نداشتند

ب. تأثیر منفی

جدول ۱۰ نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه عاطفی به سه کد محوری؛ اثر منفی توضیحات بیش از حد بخش سیاسی کتاب مطالعات در مورد مطالب ذکر شده در آن، بر تخریب گرایش دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات، اثر منفی جمله‌بندی عبارات بخش سیاسی کتاب مطالعات نامتناسب با ویژگی‌های سنی، ادراکی و علایق دانش‌آموز بر تضعیف گرایش دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات و اثر منفی مرتبط نبودن بخش سیاسی کتاب مطالعات با نیازهای سیاسی روز دانش‌آموز بر تخریب اشتیاق دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات رسید.

جدول ۱۰: کدهای محوری اثر پنهان منفی شناختی، عاطفی و رفتاری محتوا

سطح	کدهای محوری
شناختی	دانش‌آموزان نظری نداشتند
عاطفی	اثر منفی توضیحات بیش از حد بخش سیاسی کتاب مطالعات در مورد مطالب ذکر شده در آن، بر تخریب گرایش دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات
	اثر منفی جمله‌بندی عبارات بخش سیاسی کتاب مطالعات نامتناسب با ویژگی‌های سنی، ادراکی و علائق دانش‌آموز بر تضعیف گرایش دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات
	اثر منفی مرتبط نبودن بخش سیاسی کتاب مطالعات با نیازهای سیاسی روز دانش‌آموز بر تخریب اشتیاق دانش‌آموز به مطالعه بخش سیاسی کتاب مطالعات
رفتاری	دانش‌آموزان نظری نداشتند

۳-۶. تأثیرات از ناحیه مکان فیزیکی مدرسه

الف. تأثیر مثبت

جدول ۱۱ نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه شناختی به یک کد محوری؛ اثر مثبت استفاده از مضامین سیاسی در طراحی دکوراسیون کلاس بر ارتقاء درک سیاسی دانش‌آموز منتج گردید. در حیطه عاطفی به یک کد محوری؛ اثر مثبت استفاده از یک بنر رنگی بزرگ، با رنگ‌های متناسب و بیان دوستانه و غیردستوری یک مفهوم سیاسی، بر ترغیب دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی رسید و در سطح رفتاری یک کد محوری؛ اثر مثبت چیدمان یک و چند گروهی صندلی‌های کلاس هنگام بیان مسائل سیاسی از سوی معلم بر تقویت اشتیاق دانش‌آموز به سمت شرکت در بحث‌های سیاسی کلاس حاصل شد.

جدول ۱۱: کدهای محوری اثر پنهان مثبت شناختی، عاطفی و رفتاری مکان فیزیکی

سطح	کدهای محوری
شناختی	اثر مثبت استفاده از مضامین سیاسی در طراحی دکوراسیون کلاس، بر ارتقاء درک سیاسی دانش آموز
عاطفی	اثر مثبت استفاده از یک بنر رنگی بزرگ، با رنگ‌های متناسب و بیان دوستانه و غیردستوری یک مفهوم سیاسی بر ترغیب دانش آموز نسبت به مسائل سیاسی
رفتاری	اثر مثبت چیدمان یک و چند گروهی صندلی‌های کلاس هنگام بیان مسائل سیاسی از سوی معلم بر تقویت مشارکت دانش آموز در بحث‌های سیاسی کلاس

ب. تأثیر منفی

جدول ۱۲: کدهای محوری اثر پنهان منفی شناختی، عاطفی و رفتاری مکان فیزیکی

سطح	کدهای محوری
شناختی	دانش آموزان نظری نداشتند
عاطفی	اثر منفی امکانات نامناسب مدرسه در حوزه نیازمندی‌های رشد سیاسی، بر تضعیف گرایش دانش آموز نسبت به مسائل سیاسی
	اثر منفی بیش از حد نوشته شدن پیام‌های سیاسی روی دیوارهای مدرسه، بر کاهش رغبت دانش آموز نسبت به مسائل سیاسی
رفتاری	اثر منفی چیدمان سمیناری صندلی‌های کلاس هنگام بیان مسائل سیاسی از سوی معلم، بر تضعیف مشارکت دانش آموز در بحث‌های سیاسی کلاس

جدول ۱۲ نشان می‌دهد که تجمیع اظهارات دانش‌آموزان (حسب جدول نمونه مندرج در ضمیمه مقاله حاضر)، در حیطه عاطفی، به دو کد محوری؛ اثر منفی امکانات نامناسب مدرسه در حوزه نیازمندی‌های رشد سیاسی، بر تضعیف گرایش دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی و اثر منفی بیش از حد نوشته شدن پیام‌های سیاسی روی دیوارهای مدرسه، بر کاهش رغبت دانش‌آموز نسبت به مسائل سیاسی رسید و در سطح رفتاری، یک کد محوری؛ اثر منفی چیدمان سمیناری صندلی‌های کلاس هنگام بیان مسائل سیاسی از سوی معلم، بر تضعیف مشارکت دانش‌آموز در بحث‌های سیاسی کلاس حاصل شد.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش؛ در زمینه اثرگذاری تبادل اطلاعات (در مؤلفه‌های معلم و دانش‌آموز) همسو با یمانی و همکاران (۱۳۸۸) و مهدوی و پیلتن (۱۳۸۸) می‌باشد، در حیطه اثرگذاری رفتار مطلوب معلم، با نتایج موسوی و کلاتتری (۱۳۹۱:۸۲) و ریچ و اسکاتر^۲ (۲۰۱۲)، مشابه است، در زمینه اثرپذیری از علائق دوستان، با مهدوی و پیلتن (۱۳۸۸)، همسو است، در خصوص اثرگذاری مثبت تدریس مفاهیم سیاسی با روش‌های مختلف، با ملایی‌نژاد (۱۳۸۲)، ریچ و اسکاتر^۱ (۲۰۱۲) و لتسیا ویلاریل^۲ (۲۰۱۱) هم راستا است، در زمینه تهدید بودن روش‌های ارزشیابی مبتنی بر محفوظات، با ابراهیمیان (۱۳۹۱:۱۳۹) همسو است و در ارتباط با اثرگذاری مکان فیزیکی مدرسه، پژوهش شرفی (۱۳۸۲) مؤید یافته‌های پژوهش حاضر می‌باشد.

در مجموع؛ یافته‌های پژوهش حاکی از اثرگذاری پنهان مؤلفه‌های معلم، دانش‌آموز، روش تدریس، ارزشیابی، محتوا و مکان فیزیکی بر بعد سیاسی هویت اسلامی- ایرانی دانش‌آموزان در دو وجه مثبت و منفی می‌باشد که البته، برخی از مؤلفه‌ها در حیطه‌های سه‌گانه؛ شناختی، عاطفی و رفتاری و برخی دیگر تنها در یک یا دو حیطه اثرگذار هستند. از آنجا که سیاست، نقش مهمی در ثبات و رشد جامعه دارد، تربیت سیاسی همسو با هویت اسلامی- ایرانی دانش‌آموزان، یکی از اولویت‌های مهم آموزش و پرورش کشور محسوب شده و امید است که آموزش و پرورش در این مسیر، گام‌های بلندتری برداشته و زمینه تعالی ادراک، استحکام گرایش و ثبات، هدایت و تقویت رفتارهای سیاسی همسو با هویت اسلامی- ایرانی را در دانش‌آموزان، محقق سازد. مقوله‌های حاصل شده از مصاحبه‌ها و مشاهدات این پژوهش، می‌تواند متولیان آموزش را در این مسیر، یاری رساند.

منابع

- ابراهیمیان، سید حسین (۱۳۹۱)، «بازخوانی مفهوم مهندسی فرهنگی و آسیب شناسی فرهنگی در نظام آموزش عالی»، مطالعات قدرت نرم، سال ۲، شماره ۵، صص ۱۲۱-۱۵۰.
- اکبری، حسین و عزیزی، جلیل (۱۳۸۶)، «هویت ملی و عوامل مؤثر بر آن در میان دانش‌آموزان دوره متوسطه»، رفاه اجتماعی، سال ۷، شماره ۲۷، صص ۲۷۷-۲۹۸.
- ایزدی، صمد و شارع پور، محمود و قربانی قهرمانی، راضیه (۱۳۸۸)، «بررسی نقش برنامه درسی پنهان در ایجاد نگرش به اقتدار، تقویت هویت ملی و جهانی شدن (مورد مطالعه: دانش‌آموزان مدارس متوسطه)»، مطالعات ملی، سال ۱۰، شماره ۳، صص ۱۰۹-۱۳۶.
- بزرگ، حمیده (۱۳۹۰)، «شناسایی برنامه درسی پنهان متأثر از محیط فیزیکی دانشگاه»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
- بیان فر، فاطمه و ملکی، حسن و سیف، علی‌اکبر و دلاور، علی (۱۳۸۹)، «تبیین اثر برنامه درسی پنهان مدارس بر بازده‌های عاطفی یادگیری در دانش‌آموزان دوره راهنمایی به منظور ارائه مدل»، مطالعات برنامه درسی، سال ۵، شماره ۱۷، صص ۵۷-۸۵.
- بی‌نا (۱۳۸۷)، «میزگرد تخصصی بازنشاسی مفهوم و کاربرد برنامه درسی پنهان»، مطالعات برنامه درسی، سال ۲، شماره ۸، صص ۱۵۶-۱۷۱.
- شعاری نژاد، علی‌اکبر (۱۳۸۳)، روانشناسی رشد ۲: نوجوانی و بلوغ، قم: مؤسسه انتشاراتی ائمه (ع).
- صادق زاده، رقیه و منادی، مرتضی (۱۳۸۷)، «جایگاه نمادهای هویت ملی در کتاب‌های درسی ادبیات فارسی و تاریخ دوره متوسطه: رشته علوم انسانی»، نوآوری‌های آموزشی،

سال ۷، شماره ۲۷، صص ۱۲۵-۱۳۶.

- لطف آبادی، حسین (۱۳۸۰)، *روان‌شناسی رشد ۲: نوجوانی، جوانی و بزرگسالی*، تهران: سمت.

- ملایی نژاد، اعظم (۱۳۸۲)، «*تعمیق هویت ملی از طریق برنامه درسی*»، مطالعات تربیتی و روانشناسی (ویژه‌نامه هویت)، شماره ۷، صص ۶۴۳-۶۵۵.

- ملکی، حسن (۱۳۸۹)، *برنامه‌ریزی درسی* (راهنمای عمل)، مشهد: پیام اندیشه، ویراست دوم.

- موسوی، محمد و کلانتری، مونا (۱۳۹۱)، «*راهکارهای تقویت هویت اسلامی و ملی دانشجویان از دیدگاه حضرت امام خمینی و مقام معظم رهبری*»، مطالعات قدرت نرم، سال ۲، شماره ۵، صص ۷۱-۹۳.

- میرزامحمدی، محمدحسن (۱۳۸۷)، *چند مبحث اساسی در آموزش و پرورش تطبیقی* (از منظر فلسفه تعلیم و تربیت)، تهران: یسطرون.

- یمانی، نیکو و لیاقتدار، محمدجواد و چنگیز، طاهره و ادیبی، پیمان (۱۳۸۸)، «*چگونه دانشجویان پزشکی حرفه‌ای‌گری را در بالین می‌آموزند: یک مطالعه کیفی از تجارب اساتید و کارورزان*»، مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، شماره ۲۴، صص ۳۸۳ - ۳۹۶.

- Rich, Yisrael; Schachter, Elli P (2012), «*High School Identity Climate and Student Identity Development*». Contemporary Educational Psychology, v37 n3 p218-228.

- Sari, Mediha & Doganay, Ahmet (2009), «*Hidden Curriculum on Gaining the Value of Respect for Human Dignity: A Qualitative Study in Two Elementary Schools in Adana*». EDUCATIONAL SCIENCES: THEORY & PRACTICE. 9 (2) , p 925-940.

- Villarreal Sosa, Leticia (2011), «*Mexican Origin Students in the Borderlands: The Construction of Social Identity in the School Context*». ProQuest LLC, Ph. D. Dissertation, The University of Chicago.

ضمیمه. نمونه جدول کامل؛ مبین فرایند سه گانه استخراج کدهای باز، گزینشی و محوری
جدول کدهای باز، گزینشی و محوری اثر پنهان مثبت شناختی، عاطفی و رفتاری معلم از برنامه
درسی پنهان بر بعد سیاسی هویت اسلامی - ایرانی دانش‌آموزان

سطح	کدهای باز	فراوانی	کدهای گزینشی	کدهای محوری
شناختی	بیان مطالب کاربردی سیاسی برای زندگی، ارائه اطلاعات سیاسی مثبت و منفی مسائل سیاسی کشور، ارائه اطلاعات بالاتر از سطح کتاب مطالعات	۱۰	ارائه اطلاعات سیاسی کاربردی توسط معلم و صحبت‌های غیررسمی مستدل سیاسی معلم	اثر مثبت صحبت‌های سیاسی غیررسمی معلم بر اعتلاء فهم سیاسی دانش‌آموز
	بحث‌های سیاسی دوستانه معلم با دانش‌آموز، گفتگوی سیاسی دوستانه معلم با دانش‌آموز در زمینه عقاید سیاسی	۱۷	بحث‌های سیاسی مستدل دوستانه معلم و گفتگوی سیاسی مستدل دوستانه معلم با دانش‌آموز	اثر مثبت توانمندی علمی معلم در بحث و گفتگوهای دوستانه مستدل سیاسی معلم با دانش‌آموز بر هدایت ادراک سیاسی دانش‌آموز اثر
عاطفی	مشتاخانه و مشوقانه توضیح دادن مسائل سیاسی برای دانش‌آموز، دوستانه حرف زدن معلم با دانش‌آموز در زمینه مسائل سیاسی	۱۰	مشتاخانه بیان شدن مسائل سیاسی توسط معلم، مشوقانه بیان شدن مسائل سیاسی توسط معلم و دوستانه بیان شدن مسائل سیاسی توسط معلم	اثر مثبت مشتاخانه، مشوقانه و دوستانه طرح شدن مسائل سیاسی از سوی معلم بر افزایش اشتیاق دانش‌آموز به مسائل سیاسی
	ایجاد فضای اعتماد توسط معلم برای پرسش دانش‌آموز از مسائل سیاسی	۱	ایجاد فضای اعتماد جهت طرح پرسش سیاسی از جانب دانش‌آموز	اثر مثبت ایجاد فضای اعتماد از سوی معلم جهت طرح پرسش سیاسی از جانب دانش‌آموز بر تشویق دانش‌آموز به مسائل سیاسی
	بی‌طرفانه حرف زدن در مورد ویژگی‌های مثبت و منفی مسائل سیاسی کشور	۲	غیر متعصبانه طرح شدن مسائل سیاسی توسط معلم	اثر مثبت غیر متعصبانه طرح شدن مسائل سیاسی از سوی معلم بر ترغیب دانش‌آموز به مسائل سیاسی
رفتاری	خوش رفتاری معلم، رفتار دوست‌داشتنی معلم مطالعات، رفتار محترمانه و مهربانانه معلم با دانش‌آموز، روابط دوستانه غیررسمی معلم مطالعات با دانش‌آموز	۱۸	رفتار پسندیده، محترمانه و مهربانانه معلم بیان‌کننده مسائل سیاسی و رابطه دوستانه معلم بیان‌کننده مسائل سیاسی با دانش‌آموز	اثر مثبت شاخص‌های مطلوب رفتار معلم بیان‌کننده مسائل سیاسی بر تعالی رفتارهای سیاسی دانش‌آموز